

Специфічні особливості проєктивних малюнків у дітей, що зазнали сексуального насильства

Катерина Царьова

судовий експерт лабораторії психологічних, лінгвістичних та інших видів досліджень,
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України, м. Дніпро, Україна

Анастасія Бандура

судовий експерт лабораторії психологічних, лінгвістичних та інших видів досліджень,
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України, м. Дніпро, Україна

Визначено специфічні особливості застосування проєктивних технік у роботі з дітьми, які зазнали сексуального насильства. Показано переваги застосування арттерапевтичних методів під час діагностування. Окреслено маркери, що проявляються у малюнках дітей із дисоціативним розладом як наслідком пережитого травматичного досвіду. Представлено приклади дитячих робіт, виконаних за проєктивною методикою «Малюнковий тест Сільвер», і здійснено їх аналіз.

Ключові слова: малюнковий тест Сільвер; дисоціативний розлад; оцінка емоційного стану; оцінка образу «Я» дитини; відчуття безпорадності; психологічні наслідки насильства.

Specific Features of Projective Drawings in Children Who Have Experienced Sexual Abuse

Katerina Tsareva, Anastasiia Bandura

Specific features of the use of projective techniques in working with children who have experienced sexual abuse are identified. The advantages of using art therapy methods during diagnosis are demonstrated. Markers that appear in the drawings of children with dissociative disorder as a result of traumatic experiences are outlined. Examples of children's works created using the Silver Drawing Test projective technique are presented and analyzed.

Keywords: Silver's picture test, dissociative disorder, assessment of emotional state, assessment of a child's self-image, feelings of helplessness, psychological consequences of violence.

За даними Офісу Генпрокурора, за січень-липень 2025 року було зареєстровано 3 753 кримінальних правопорушень щодо дітей, із них розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України) — 113, домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК України) — 6 [1]. Ці дані підтверджують, що ми бачимо в практиці судової експертизи зростання запитів на проведення судової психологічної експертизи з не-

повнолітніми щодо виявлення ознак психотравмування внаслідок учинення сексуального насильства.

Особливим викликом у проведенні даного виду експертиз є встановлення контакту з дитиною та отримання інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення. Варто зазначити, що діти можуть бути не готові до пригадування травмувального досвіду, мо-

жуть дистанціюватися від обставин злочину, надавати малу кількість інформації або боятись розповідати деталі, бо кривдники часто лякають дітей, що можуть завдати шкоди їм чи родині.

Як зазначає психіатр д-р Джудіт Герман, багато постраждалих розповідають про повсякчасний страх смерті. Часом дитину упокорюють насильством або прямою погрозою смерті; частіше постраждалі згадують про погрози, що опір чи викриття призведуть до смерті іншого члена сім'ї: брата або сестри, того з батьків, хто не чинить насильства, або самого злочинця. Погрози насильством чи смертю можуть також стосуватися домашніх тварин; багато жертв описують, як їх змушували дивитися на знущання над твариною [2].

На додачу до страху насильства постраждалі часто розповідають про відчуття безпорадності. У середовищі насильства в сім'ї батьківська влада деспотична, свавільна й абсолютна. Правила мінливі, непослідовні та відверто несправедливі. Постраждалі часто згадують, що найбільше їх лякала непередбачуваність насильства. Нездатні знайти спосіб його відвернути, вони вчаться обирати позицію повної покори [2].

У такому разі ефективним інструментом отримання додаткової інформації про травмування є проєктивні методики. Це підтверджується і досвідом науковців з інших країн, що проводять дослідження визначення характеристик малюнків (особливості промальовування фігури, рис обличчя, взаємодії на малюнку) як індика-

тору психологічного травмування чи інших проблем [3; 4].

У ДніпроНДІСЕ ми застосовуємо тест Сільвера в поєднанні з іншими діагностичними методами, щоб з'ясувати характер травмування дитини.

Згідно з даними Кокс та Собол, малюнки дітей з дисоціативним розладом як наслідком перенесеного травматичного досвіду мають особливі характеристики, які можна об'єднати в такі групи:

- 1) розташування об'єктів: наявність у зображенні об'єктів, які наче летять у повітрі та не розташовані на базовій лінії, незвичне розташування основного образу на аркуші;
- 2) промальовування контурів і ліній: сильний натиск олівця часто поєднується зі слабким натиском, перервані лінії, лінії, які складаються з крапок, «блюкаючі», невпевнені лінії, вихід за межі аркушу;
- 3) логіка малюнку: низький рівень інтегрованості зображення, характерний слабкий зв'язком між його елементами, описаний образ важко побачити на малюнку, бо він промальований хаотично, розпадається;
- 4) особливості об'єктів на малюнку: створення каракулів; наявність образів, що багаторазово повторюються; переміщення образів у контур; «нашарування» образів один на одного; наявність сегментованих, розділених образів; неадекватний вибір кольору.

Дослідники зазначають, що виявлені ними маркери дисоціативного розладу доволі надійні та можуть бути застосовані для визначення дисоціативних тенденцій, тобто вказувати на застосування дитиною в психотравмувальних ситуаціях певних захисно-приспосувальних реакцій у вигляді дисоціації.

На практиці судові експерти ДніпроНДІСЕ застосовують Малюнковий тест Сильвер (далі — МТС), який має низку переваг: легкість та простота застосування (діагностика триває до 10 хвилин); за результатами даних

автора діти та підлітки під час виконання цього тесту виявили більшу щирість та свободу самовираження; сприяє конденсації складних відчуттів та їх більш яскравому виявленню; наявні оригінальні авторські дані, пов'язані з вивченням психологічних наслідків насилля [5; 6].

Оцінка емоційного стану дитини проводиться за двома шкалами: 1) шкали емоційного змісту малюнку; 2) шкали оцінки образу «Я».

Для більшого розуміння МТС надаємо малюнки дітей, їх історії та аналіз.

Малюнок 1. Малюнок хлопчика 9 років,
який зазнав сексуального насилля

Хлопчик назвав історію «Люблю природу», але складати історію відмовився. У лівій частині аркуша зображена змія, яка належить до хижаків, також наявна слабка інтегрова-

ність персонажів між собою, характер зображення дерева гострими клиновидними кутами вказують на наявність психічних захисних механізмів, бажання себе захистити.

Малюнок 2. Малюнок дівчини 14 років, яка зазнала сексуального насилля

Дівчинка назвала історію «Стрес капець». Зміст історії: «*Це ХХХ, він мене до дерева притиснув, ножом погрожував, у бардачку в нього лежав, до того, як в машині...*». Оцінка емоційного стану за шкалою емоційного змісту малюнка — зображення деструктивної взаємодії між персонажами, пов'язане з убивством чи із загрозою для життя (чоловік погрожував ножом) — 1 бал; за шкалою оцінки образу «Я» — наявність самотності, безпорадності людини, яка перебуває у смертельній небезпеці — 1 бал. Наявність маркерів насилля: об'єкти літають у просторі та не розташовані на базовій лінії (на малюнку підекспертної, де вона зобразила чоловіка та ніж, базова лінія відсутня); сильний натиск олівця, що часто поєднується зі слабким натиском (підекспертна зобразила дерево та ніж сильним натиском, а чоловіка — слабким); «блукаючі», невпевнені лінії (лінії що зображують зв'язок предметів на малюнку); клиновидні форми (зображення ножа); спотворене зображення очей людини на малюнку (очі «пусті», без зіниць).

Малюнок 3. Малюнок дівчини 17 років, яка зазнала сексуального насилля

Дівчина назвала історію «Ядовитая змея». Зміст історії: «*Я нарисую змею и человека. Мужик увидел ядовитую змею, хотел от неё убежать, змея была слишком быстрой и ядовитой, ну и загрызла его немножко, и он умер. Змея очень большая по размеру, оранжево-черная и очень ядовитая*» (мовою автора). Оцінка емоційного стану за шкалою емоційного змісту малюнка — зображення деструктивної взаємодії між персонажами, пов'язане з убивством чи з загрозою для життя («змея... загрызла его немножко, и он умер») — 1 бал; за шкалою оцінки образу «Я» — наявність самотності людини, яка перебуває у смертельній небезпеці — 1 бал. Наявність маркерів насилля на малюнку: об'єкти, що літають у просторі та не розташовані на базовій лінії (на малюнку підекспертної, де вона зобразила чоловіка та змію, базова лінія відсутня, лише згодом вона домалювала траву); сильний натиск олівця, що часто поєднується зі слабким натиском (підекспертна фігуру

чоловіка зобразила сильним натиском, а змію та траву — слабким); образи, які повторюються багато разів (зображення трави окремими лініями внизу аркуша).

На наведених малюнках кожен персонаж відокремлений, немає взаємодії між усіма персонажами, присутня небезпека (змія, ніж), присутні загострені кути в деревах, кущах, що вказують на наявність бажання себе захистити.

Отже, ми вважаємо, що застосування проєктивних методів, таких як тест Сільвера, є проявом дружнього, уважного ставлення до дитини, яка зазнала насильства. Такі методи дають змогу подолати бар'єри мовчання, страху, почуття провини та отримати значущу інформацію про обставини кримінального правопорушення. Застосування проєктивних методів є бажаним і необхідним у проведенні судових психологічних експертиз.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
2. Герман Дж. Л. Психологічна травма та шлях до видужання. Львів, 2024.
3. Chen C., Lee Y., Hsu C., Wang P. Quantified emotional indicators in DAP drawings among children at high risk of abuse or neglect. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13.
4. Yamaoka A., Shikimoto R., Maeda M. Self-Figure Drawing as a screening tool for CSA, CPA, and CEA: Validating graphic indicators. *International Journal of Adolescence and Youth*. 2024. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02673843.2024.2307501> (дата звернення: 28.08.2025).
5. Silver R. A. Three Art Assessments: The Silver Drawing Test of Cognition and Emotion; Draw-a-Story: Screening for Depression; Stimulus Drawing Techniques. New Yorks, 2002. URL: https://books.google.com/books/about/Three_Art_Assessments.html?id=IJn-j14bPibQC (дата звернення: 28.08.2025).
6. Silver R. A. Aggression and Depression Assessed through Art: Using Draw-a-Story to Identify Children and Adolescents at Risk. London, 2005. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203997918/aggression-depression-assessed-art-rawley-silver> (дата звернення: 28.08.2025).